

วิธีวิทยาการสร้างความไว้วางใจด้วยการเลือกใช้สำเนียงในภาษาลาว และตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยในการศึกษากลุ่มแรงงานชาวลาว ข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี

Trust-building as a Methodological Issue: The Selective Use of Lao Dialects with Unregistered Lao Labourers in the Borderlands of Ubon Ratchathani

ธนเชษฐ วิสัยจร¹

Thanachate Wisaijorn

Received: April 11, 2023/ Revised: September 14, 2023/ Accepted: September 22, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้อภิปรายประเด็นปัญหาในเรื่องวิธีวิทยาการสร้างความไว้วางใจผ่านการใช้สำเนียงเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันในการเป็นพวกพ้องเดียวกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นแรงงานลาวข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนบริเวณชายแดนไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวของจังหวัดอุบลราชธานีและแขวงจำปาสัก โดยผ่านมุมมองแบบชาติพันธุ์วรรณนา ตำแหน่งแห่งที่และการสร้างความไว้วางใจ ผู้วิจัยทำงานวิจัยหลายโครงการในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีระหว่างปี 2562-2566 และพยายามใช้สำเนียงที่ใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลเพราะหวังว่าสำเนียงที่คล้ายกันจะทำให้เกิดความไว้วางใจได้รับการยอมรับว่าเป็นคนในในการลงพื้นที่ภาคสนาม แต่ผลกลับเป็นตรงกันข้ามเมื่อผู้ให้ข้อมูลยิ่งเกิดความไม่ไว้วางใจในการทำงานภาคสนามชี้ว่าความพยายามในการเปลี่ยนสำเนียงในการเก็บข้อมูลไม่ได้ส่งผลต่อการได้มาของข้อมูลอย่างมีนัยสำคัญ หากแต่ผู้วิจัยต้องใช้เวลาในสนามให้มากพอจึงจะสร้างความไว้วางใจได้ ตลอดการทํางานวิจัยระหว่างปี ค.ศ. 2019 ถึง 2023 ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ ปัญหาทางวิธีวิทยา

¹ อาจารย์, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Lecturer, Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University), E-mail: thanachet.v@ubu.ac.th

เรื่องการสร้างควมไว้วางใจจะปรากฏผ่านเทคนิคการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยใช้ตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล

คำสำคัญ: วิธีวิทยาการศึกษาชายแดน การสร้างควมไว้วางใจ ตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัย ชายแดนไทย-ลาว

Abstract

This article discusses the fieldwork methodological problems of trust-building. Hoping to be included as an insider by the informants, the researcher attempted to employ the most similar accent with the transnational undocumented Lao labourers along the Thai-Lao border on various occasions. Adopting the theoretical framework of ethnography, positionality, and trust-building, the researcher conducted a number of research fieldworks along the Thai-Lao border in Ubon Ratchathani and Champassak from 2019 to 2023. Taking great effort to employ the most similar Lao accent with the informants when collecting data, the researcher expected that trust would be enhanced and they would be included as an insider by the informants. In contrast, the informants were suspicious about the researcher. This article argues that a researcher should spend sufficient time in the field rather than trying to change their accent, despite it being similar to the informants'. Trust will therefore be enhanced. Throughout the research conducted from 2019 to 2023, document analysis, participant observation, and interview methods were employed. The methodological problems with trust-building were found when the data was collected using participant observations and interviews because the positionality of the researcher plays a crucial role in these data collection methods.

Keywords: Border methodology, Trust-building, Positionality, Thai-Lao border

บทนำ

ในการศึกษาทางมานุษยวิทยาที่ผ่านมา แม้ว่าจะมีการอภิปรายถกเถียงกันเรื่อง คนนอก/คนในอยู่มาก แต่การถกเถียงในประเด็นเรื่องการใช้ภาษาเพื่อได้รับการยอมรับจาก คนนอกให้กลายเป็นคนในยังมีอยู่จำกัด ปรีตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (Koanantakool, 2002) ได้ยกประเด็นเรื่องคนนอก/คนในในสาขาวิชามานุษยวิทยา โดยย้อนกลับไปตั้งแต่ ศตวรรษที่ 19 เมื่อนักวิชาการชาวตะวันตกมักจะลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษาสังคมชนเผ่า ในดินแดนอาณานิคมหรืออดีตอาณานิคม นักวิชาการชาวตะวันตกจึงถือว่าเป็นคนนอกใน ภาคสนาม แต่สำหรับนักมานุษยวิทยาชาวไทยแม้ว่าจะใช้ภาคสนามในพื้นที่ของรัฐไทยซึ่งเป็น รัฐของตน แต่พวกเขาก็ยังคงสถานะคนนอกด้วยความแตกต่างทางสถานภาพสังคม เพศ และภาษา

ในทัศนะของ Koanantakool (2002) นักมานุษยวิทยาทำความเข้าใจสังคมที่ตน ศึกษาด้วยการพยายามเป็นคนใน เพื่อจะมองโลกในลักษณะที่ใกล้เคียงกับที่คนท้องถิ่นมอง ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การลงพื้นที่ภาคสนามไม่อาจมีกลวิธีตายตัวว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ แต่บ่อยครั้งนักมานุษยวิทยาต้องพยายามค้นหาวิธีที่เหมาะสมตามแต่ สถานการณ์ว่าจะสามารถปฏิบัติตนจนได้รับการยอมรับและถือว่าเป็นคนในของสังคมที่ ศึกษาอยู่ได้อย่างไร Koanantakool (2002: 17) เสนอว่าการพูดภาษาเดียวกันกับผู้คนที่ ท้องถิ่นอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถทำให้คนนอกได้รับการยอมรับว่าเป็นคนในได้ ดังที่ กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการใช้ภาษา ยังคงมีอยู่จำกัดในงานมานุษยวิทยาของ ไทย บทความชิ้นนี้จึงถือได้ว่าเป็นกรณีศึกษาที่นักวิจัยซึ่งพยายามพูดภาษาลาวในสำเนียงที่ ใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้ได้รับการยอมรับว่าเป็นคนในให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดย ผ่านมุมมองชาติพันธุ์วรรณนา ตำแหน่งแห่งที่และการสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยกับ แรงงานข้ามชาติชาวลาวที่ไม่ได้ลงทะเบียนในบริเวณชายแดนไทย-สปป.ลาว ที่จังหวัด อุบลราชธานี

จังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่ชายแดนติดกับสามแขวงของสปป.ลาวอันประกอบไปด้วยแขวงสะหวันนะเขต แขวงสาละวัน ที่ติดกับอำเภอนาตาล เขมราฐ โพธิ์ไทรและแขวง จำปาสักที่ติดกับอำเภอโขงเจียม สิรินคร บუნทริกและน้ำยืน ด้วยความใกล้ชิดทาง ประวัติศาสตร์ที่คนที่จัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในสองฝั่งแม่น้ำโขงถือได้ว่าอยู่ในแผนที่ วัฒนธรรมเดียวกัน (Viravong, 1964) แม้ภายหลังจะถูกแยกออกจากกันด้วยแผนที่ อธิปไตยที่ต่างกันของรัฐอธิปไตยสองรัฐคือ สยามและอินโดจีนของฝรั่งเศส หลังจากการ

ปลดปล่อยอาณานิคมในอินโดจีนเมื่อ ค.ศ. 1954 พื้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่มีผู้ที่พูดภาษาลาวอาศัยอยู่ได้กลายเป็นราชอาณาจักรลาวก่อนจะกลายเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปี ค.ศ. 1975 (Wisaijorn, 2020: 171-203) ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ผู้คนในจังหวัดอุบลราชธานีจึงมีความใกล้ชิดกับผู้คนในสปป.ลาว ช่องทางการไปมาหาสู่มีหลากหลายทั้งช่องทางที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในบริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ช่องทางที่เป็นทางการปรากฏอยู่สองแห่งคือบริเวณบ้านปากแซง อำเภอนาตาลซึ่งในอนาคตจะมีสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 6 ที่เชื่อมต่อกับแขวงสาละวัน และบริเวณบ้านช่องเม็กที่อำเภอสิรินธรกับเมืองโพนทองที่เป็นช่องทางไปสู่แขวงจำปาสักของ สปป.ลาว นอกจากนี้ยังมีจุดผ่านแดนที่ไม่เป็นทางการอีก 5 แห่งคือหน้าที่ว่าการอำเภอเขมราฐหลังเก่า อำเภอเขมราฐ บ้านสองคอน อำเภอโพธิ์ไทร บ้านคันทาเกวียนและบ้านด่านเก่า อำเภอโขงเจียม และช่องตาอุในอำเภอบუნทริกที่เชื่อมต่อกับแขวงจำปาสักของ สปป.ลาว (Department of Foreign Trade, Ministry of Commerce, 2020) เมื่อมีจุดผ่านแดนที่เปรียบเสมือนประตูระหว่างอุบลราชธานีกับจำปาสักและสาละวัน ผู้ที่ไม่ได้ลงมาสัมผัสกับสถานการณ์จริงในภาคสนาม อาจตั้งสมมติฐานไว้ก่อน (รวมถึงผู้วิจัยด้วย) ว่าแรงงานข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนจากสปป.ลาว น่าจะเดินทางมาจากสองแขวงที่มีพื้นที่ติดกันคือแขวงสาละวันและจำปาสักเป็นหลัก ยกเว้นแขวงสะหวันนะเขตที่ส่วนน้อยติดกับจังหวัดอุบลราชธานีและมีพื้นที่ส่วนใหญ่ติดกับอำนาจเจริญและมุกดาหาร แต่เมื่อลงพื้นที่ภาคสนามกลับพบว่าแรงงานชาวลาวข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนที่เข้ามาทำงานในอุบลราชธานีไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะสองแขวงเท่านั้น แต่เป็นไปได้ด้วยเช่นกันว่าอาจมาจากแขวงอื่นที่อยู่ไกลออกไป เช่น นครหลวงเวียงจันทน์ซึ่งมีพื้นที่ติดกับจังหวัดหนองคายของไทยและหลวงพระบางซึ่งไม่ได้มีพื้นที่ชายแดนติดกับรัฐไทย²

สำหรับความใกล้ชิดกันของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนไทย-ลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดอุบลราชธานีและแขวงจำปาสัก ผู้คนในบริเวณนี้มีการย้ายถิ่นฐานปฏิสัมพันธ์ก่อนที่จะมีการเขียนแผนที่สมัยใหม่ตามแบบเวสต์ฟาเลียซึ่งถือเป็นการจัดการพื้นที่ของรัฐอธิปไตยที่เกิดขึ้นในยุโรปเป็นครั้งแรกในราว ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 17 (Ruggie, 1998) ที่เริ่มมองพื้นที่รัฐว่าแยกส่วนออกจากกันเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ก่อนวิธีคิดเช่นนี้จะแพร่หลายและยอมรับกันทั่วโลก ซึ่งสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1893 นับเป็นการจัด

² เมื่อตรวจสอบข้อมูลใน Google Map จะพบว่า จังหวัดอุบลราชธานีห่างจากแขวงหลวงพระบางเป็นระยะทาง 773 กิโลเมตร

ระเบียบผู้คนในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงตามแนวทางเวสต์ฟาเลียเป็นครั้งแรกที่กินอาณาบริเวณพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานีของประเทศไทยและแขวงจำปาสักของลาวในปัจจุบัน (Winichakul, 1994: Kasetsiri, 2011) ในยุครัฐบรรณาการผู้คนที่ย้ายอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำโขงนั้นอยู่ในแผนทีวัฒนธรรมเดียวกันคือวัฒนธรรมของผู้ที่ใช้ภาษาลาวภายใต้อาณาจักรจำปาสักซึ่งเป็นหนึ่งในสามอาณาจักรลาวนอกเหนือไปจากเวียงจันทน์และหลวงพระบาง (Viravong, 1964: Ngaosyvathn & Ngaosyvathn, 1994) Ian Baird (2013: 260) ได้กล่าวว่าพื้นที่ของแขวงจำปาสักของสปป.ลาวในปัจจุบันอยู่ภายใต้อำนาจของราชวงศ์จำปาสักเช่นเดียวกันกับพื้นที่ของจังหวัดศรีสะเกษและอุบลราชธานีของประเทศไทย ก่อนที่จะมีการปักปันอาณาเขตกันระหว่างสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1893 แม้ว่าจะมีเส้นเขตแดนตามตรรกะรัฐชาติสมัยใหม่แล้วแต่ผู้คนในบริเวณนี้ก็ยังคงติดต่อสัมพันธกันอยู่ (Walker, 1999) อย่างไรก็ตามมีผู้เสนอความเห็นว่ามีชาติพันธุ์อื่นอาศัยอยู่ในบริเวณนี้นอกจากชาติพันธุ์ลาวด้วยเช่นกัน เช่น ชาวเบรา (Brao) ที่เคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่อยู่บริเวณตอนใต้ของสปป.ลาวและตอนเหนือของกัมพูชามาตั้งแต่อ่อนยุคอาณานิคม จริงอยู่ว่าการตีความพื้นที่และชายแดนรัฐแบบเวสต์ฟาเลียนั้นแตกต่างกับแนวคิดเรื่องชายแดนของผู้คนที่อาศัยในดินแดนแถบนี้ แต่ในระดับท้องถิ่นการแบ่งเส้นอาณาเขตของกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีความสำคัญอยู่ไม่น้อย (Baird, 2010; 2011)

ข้อเขียนของบทความนี้เกิดจากประสบการณ์การลงพื้นที่ของผู้วิจัยซึ่งทำงานวิจัยหลายชิ้นนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2019 ถึง ค.ศ. 2023³ และบางส่วนเป็นการย้อนกลับไปยังพื้นที่ภาคสนาม ในพื้นที่ชายแดนจังหวัดอุบลราชธานีหลังจากงานวิจัยเสร็จสิ้นลงแล้ว ในการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยซึ่งเติบโตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคุ้นเคยกับลักษณะทางภาษาและวัฒนธรรมกับพื้นที่ของสปป.ลาว ซึ่งเป็นรัฐต้นทางซึ่งผู้ให้ข้อมูลเดินทางมาจากมา ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานไว้ก่อนว่าภาษาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลของ

³ ปี พ.ศ. 2561 (ค.ศ. 2018) ผู้วิจัยได้รับทุนวิจัยเรื่อง “มิติด้านเวลาในความสัมพันธ์ไทย-ลาว: การเขียนประวัติศาสตร์ของอุบลราชธานีและจำปาสักจากปี ค.ศ. 1954-2018” จากเงินรายได้คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปี พ.ศ. 2564 (ค.ศ. 2021) ได้รับทุนวิจัยหน้าใหม่จากงานวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีเรื่อง “อุบลราชธานีในบริบทของการพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจศึกษาจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับเพื่อนบ้านจาก ค.ศ. 1973-2021” และปี พ.ศ. 2565 (ค.ศ. 2022) ได้รับสนับสนุนทุนวิจัยจากสถานเอกอัครราชทูตอินเดียประจำประเทศไทย เรื่อง “การปลดปล่อยอาณานิคมตามแนวทางสำนักอินเดีย: เสียงของผู้ไร้เสียงในทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงหลังปี ค.ศ. 1994 จนถึง 2022”

ผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญในการสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนาม ด้วยสมมติฐานว่าหากผู้วิจัยใช้ภาษาและสำเนียงใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลมากเท่าไร ก็จะสามารถสร้างความไว้วางใจและยอมรับให้ผู้วิจัยกลายเป็นคนในมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งย่อมส่งผลต่อความยินยอมที่จะให้ข้อมูลโดยไม่รู้สึกว่าเป็นการคุกคามทางความรู้สึก ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะใช้ภาษาลาว สำเนียงเวียงจันทน์กับแรงงานชาวลาวข้ามชาติที่ไม่ได้มีการลงทะเบียนแต่ทำงานในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าในการลงพื้นที่หลายครั้ง เมื่อได้พยายามปรับภาษาและสำเนียงให้เหมือนกับผู้ให้ข้อมูล กลับกลายเป็นว่าผู้ให้ข้อมูลเองรู้สึกสงสัยเคลือบแคลงในเจตนาของผู้ให้วิจัย การปรับตำแหน่งแห่งที่ในเรื่องภาษาจึงไม่ได้เป็นการสร้างความไว้วางใจและยอมรับว่าเป็นหนึ่งในคนในเสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากการลงภาคสนามนั้นอยู่ในบริเวณชายแดนที่เป็นพื้นที่ที่สาม ตามทัศนะของ Nail (2016) และ Rungmanee (2014) ที่นิยามพื้นที่ชายแดนว่ามีลักษณะเฉพาะและคนในพื้นที่ก็มีความกังวลว่ามีวิถีชีวิตที่สวนกลางของรัฐมองว่าผิดกฎหมาย แต่บ่อยครั้งการปฏิบัติตามกฎหมายในพื้นที่ชายแดนอาจไม่ได้สำคัญเท่ากับว่าแนวปฏิบัตินั้นได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่ สภาวะผิดหรือถูกกฎหมายในการข้ามแดนและหางานทำของแรงงานชาวลาวข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนในดินแดนของรัฐไทยจึงเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนในบริเวณชายแดน

บทความนี้มีลักษณะบังเอิญค้นพบ (serendipity) กล่าวคือบ่อยครั้งผู้วิจัยได้ข้อมูลโดยบังเอิญจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Boonwannoo, 2019: 8) ในขณะที่ผู้วิจัยเองก็ไม่ได้ตั้งใจวิจัยไว้ตั้งแต่แรกในประเด็นเรื่องการปรับเปลี่ยนสำเนียงและภาษา ซึ่งอาจส่งผลต่อการสร้างความไว้วางใจของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อผู้ทำวิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าในการได้ข้อมูลนั้นแทบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะตัดขาดตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยออกจากผู้ให้ข้อมูลอย่างเด็ดขาด ด้วยไม่ใช่มีเพียงผู้วิจัยที่ต้องนำข้อมูลมาตีความตามการบอกเล่า หากแต่ผู้ให้ข้อมูลที่แม้กำลังจะบอกเล่าหรือยังลังเลที่จะตัดสินใจเองก็มีการตีความ “ตำแหน่งแห่งที่” ซึ่งก็คือ สถานภาพ เจตนาท่าทางของผู้วิจัยเช่นเดียวกัน การสร้างความไว้วางใจในการลงพื้นที่ภาคสนามจึงเป็นเรื่องสำคัญในความพยายามเป็นคนในของการทำงานภาคสนาม

ในบทความชิ้นนี้ผู้วิจัยได้ลำดับโครงเรื่องดังนี้ ลำดับแรกคือบทนำ จากนั้นกล่าวถึงวิวิธวิทยาการศึกษาภาคสนาม ตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัย และการสร้างความไว้วางใจและกรณีศึกษาในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ส่วนสุดท้ายเป็นส่วนสรุป

วิธีวิทยาการศึกษาชายแดน

ในระหว่างปี ค.ศ. 2019-2023 ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล 3 วิธีการหลัก วิธีการที่หนึ่ง คือการวิเคราะห์เอกสาร วิธีที่สองคือการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และวิธีการสุดท้ายคือการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้แนวทางการทำวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา

การทำวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว

ผู้วิจัยทำการวิจัยโดยใช้วิธีการแบบชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) คือการเขียนถึงชุมชนหรือสังคมที่ผู้คนมีพฤติกรรม แบบแผนประเพณีความเชื่อร่วมกัน (Angrosino, 2007: 1) แม้ว่าเราไม่อาจด่วนสรุปว่าวิธีการทำวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาเป็นแบบเดียวกันทั้งหมด แต่อย่างน้อยการทำวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาก็มีลักษณะร่วมกันอยู่สองประการคือ ประการแรกงานชาติพันธุ์วรรณาให้ความสำคัญกับการลงพื้นที่เพื่อไปคลุกคลีกับสังคมที่ตนต้องการทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจะใช้วิธีสังเกต บันทึก และศึกษารูปแบบในชีวิตประจำวันของคนในสังคมในพื้นที่ เช่น Clifford Geertz (1972) ได้เดินทางพร้อมครอบครัวไปศึกษาเก็บข้อมูลที่หมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในบาหลี ที่มีประชากรอยู่ราว ๆ 500 คน แต่แรกเริ่มเดิมที Geertz ถูกผู้คนในท้องถิ่นปฏิบัติต่อเขาในฐานะคนอื่น เมื่อเขาต้องการจะทำความเข้าใจสังคมในท้องถิ่น เขาจึงต้องพยายามทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันในแบบเดียวกันกับที่คนในท้องถิ่นทำแม้ว่ากิจกรรมนั้นอาจผิดกฎหมายในมุมมองของรัฐบาล เช่น การเข้าชมไก่ชน เมื่อ Geertz (1972) ได้ใช้ชีวิตในแบบเดียวกันกับที่คนในท้องถิ่นปฏิบัติ ตั้งแต่ชมการชนไก่ที่ผิดกฎหมาย การวิ่งหนีตำรวจร่วมกับชาวบ้านจนทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ในท้ายที่สุด Geertz (1972) ก็ได้รับการยอมรับมากขึ้นจากชุมชน ประการที่สองคือผู้วิจัยต้องคำนึงถึงจริยธรรมในการวิจัย กล่าวคือผู้วิจัยต้องใช้ความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเก็บข้อมูลนั้นทำร้ายผู้ให้ข้อมูลทั้งทางกายและทางอารมณ์ ความรู้สึก และการเก็บข้อมูลจะต้องผ่านความยินยอมของผู้ให้ข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะฉะนั้นการสร้างควมไว้วางใจและตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยจึงสำคัญเป็นอย่างมาก

ประเด็นว่าพื้นที่ใดเหมาะแก่การทำวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาได้มีการถกเถียงกันในหมู่นักวิชาการด้านมานุษยวิทยา Malinowski (2013: 10) เคยแสดงทัศนะไว้ว่าพื้นที่อาณานิคมของชาติตะวันตกน่าจะเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับนักมานุษยวิทยาชาวตะวันตกในการทำงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ดังที่เขาได้ลงพื้นที่ทางตอนเหนือของดินแดนนิวกินี แต่ทัศนะเช่นนี้ก็ถูกตั้งคำถามจาก Gupta และ Ferguson (1997: 18) รวมถึง Passaro

(1997: 152) ด้วยว่านักวิชาการจากดินแดนเจ้าอาณานิคมไม่จำเป็นต้องมองว่าดินแดนอาณานิคมอันไกลโพ้นเหมาะสมจะเป็นพื้นที่วิจัยเสมอไป ดังที่ Passaro (1997: 154) เองก็ได้เคยทำวิจัยในมหานครนิวยอร์กที่เป็นเมืองใหญ่ในสหรัฐอเมริกาโดยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคนไร้บ้านซึ่งถือว่าเป็นผู้อยู่ในสภาวะชายขอบของสังคม นอกจากนี้ Gupta และ Ferguson (1997: 18) ได้ระบุว่าคุณลักษณะประการหนึ่งของการทำวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาคือการเปลี่ยนสภาวะทางภูมิศาสตร์ของผู้วิจัย ดังเช่นการทำงานภาคสนามของ Passaro (1997: 154) ที่ได้เก็บข้อมูลคนไร้บ้านในนิวยอร์กนั้นถือว่าเป็นการเปลี่ยนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของเขาจึงถือได้ว่าเป็นการเก็บข้อมูลแบบชาติพันธุ์วรรณา

งานภาคสนามในข้อเขียนชิ้นนี้เก็บข้อมูลในพื้นที่ชายแดนในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งติดกับแขวงจำปาสัก สาละวันและส่วนหนึ่งของสະຫວັນນະເຂດในสปป.ลาว ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นแรงงานลาวข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนทั้งงานหัตถกรรมในชุมชน งานบริการร้านอาหาร หลายครั้งมีความสับสนเกี่ยวกับข้องกับธุรกิจบันเทิงและการค้ามนุษย์ซึ่งเป็นธุรกิจในเวลากลางคืน นอกจากการเข้าไปยังพื้นที่ชายแดนถือได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนลักษณะทางภูมิศาสตร์ตามทัศนะของ Gupta และ Ferguson (1997: 152) แล้ว ผู้ให้ข้อมูลยังจัดได้ว่าเป็นผู้คนที่อยู่ในสภาวะชายขอบและมีความเปราะบาง ผู้วิจัยจึงต้องใช้ความระมัดระวังในการเข้าถึงข้อมูล และคำนึงถึงตำแหน่งแห่งที่ของตนเองขณะเก็บข้อมูลเป็นอย่างมาก

หากจะย้อนเวลากลับไปในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ซึ่งถือได้ว่าเป็นความขัดแย้งทางอุดมการณ์ตามแนวทางของสงครามเย็นที่เป็นการต่อสู้กันระหว่างโลกเสรีประชาธิปไตยและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคอินโดจีนไม่ได้มีความเข้มข้นดังที่เคยเป็นในหลายทศวรรษก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณชายแดนไทย-ลาว พื้นที่ของรัฐไทยจัดว่ามีแรงงานชาวลาวข้ามมาหางานทำเพื่อโอกาสที่ดีในชีวิตเป็นจำนวนมากนับแสนในแต่ละปีเท่าที่ได้มีการบันทึกในปี ค.ศ.2000 (Rigg, 2005: 146) และยิ่งหากจะประมาณการที่รวมแรงงานข้ามชาติชาวลาวที่ไม่ได้ลงทะเบียนเข้าไปอีก ตัวเลขที่แท้จริงอาจจะยิ่งสูงกว่า เนื่องด้วยรัฐไทยในฐานะพื้นที่ซึ่งเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเร็วกว่ามักดึงดูดแรงงานจากพื้นที่ซึ่งเติบโตทางเศรษฐกิจช้ากว่าจากประเทศเพื่อนบ้านอย่าง สปป.ลาว แรงงานที่ไม่ได้ลงทะเบียนจึงจัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่เปราะบางก็เป็นโจทย์สำคัญสำหรับนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ที่จะต้องทำความเข้าใจและศึกษาประเด็นปัญหาในด้านต่าง ๆ ทั้งในแง่ชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงาน สวัสดิภาพตลอดจนปัญหาด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงของรัฐ นักวิชาการที่เก็บ

ข้อมูลแบบชาติพันธุ์วรรณนาจึงถือได้ว่ามีบทบาทเป็นอย่างมากในการเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่ช่วยให้เสียงของแรงงานชาวลาวที่เข้ามาหาโอกาสทางเศรษฐกิจในพื้นที่ของประเทศไทยมีพื้นที่ปรากฏอยู่ในงานวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ กล่าวคือตลอดระยะทาง 1,810 กิโลเมตรของชายแดนไทย-ลาว ซึ่งเป็นแม่น้ำโขง 1,108 กิโลเมตร (Paribatra, 2013: 66) และ 110 กิโลเมตรเป็นแม่น้ำเหือง ส่วนอีก 592 กิโลเมตรเป็นผืนแผ่นดิน มีผู้เก็บข้อมูลแรงงานที่ชายแดนไทย-ลาว เพื่อมาหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าในพื้นที่ของประเทศไทย เช่น Rigg (2005: 154) และในมิติที่มีความเปราะบางทางเศรษฐกิจอย่างเช่น Rungmanee (2014) รวมถึงในเรื่องเพศระหว่างนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูลเองอย่าง Molland (2012) ที่ถือได้ว่าทำงานร่วมกับคนกลุ่มนี้และเป็นงานที่ได้รับการยอมรับในวงการมานุษยวิทยาชายแดนระดับต้น ๆ

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation)

หากต้องเข้าไปเก็บข้อมูลกับผู้คนที่อยู่ในสถานะชายขอบของสังคม เช่น แรงงานที่ไม่ได้ลงทะเบียนในบริเวณชายแดน การสร้างความไว้วางใจเป็นประเด็นที่สำคัญ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจึงเป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่จะช่วยสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลวิธีหนึ่ง (De Walt & De Walt, 2011) เมื่อเกิดความไว้วางใจ ผู้ให้ข้อมูลก็จะยินยอมลงนามในใบอนุญาตให้ใช้ข้อมูลและนำไปสู่การเก็บข้อมูลแบบถัดไปคือการสัมภาษณ์ ในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยเข้าร่วมกิจกรรมในชีวิตประจำวันกับชุมชนชาวลาวที่ข้ามมาทำงานโดยไม่ได้ลงทะเบียน บางคนเป็นบุคคลไร้สัญชาติ ผู้คนในชุมชนแห่งนี้ประกอบอาชีพหลากหลายตั้งแต่การทำประมง การทำงานรับจ้างในวิสาหกิจชุมชน โดยผู้วิจัยเข้าไปอยู่กับชุมชนตั้งแต่ช่วงเดือนเมษายนซึ่งเป็นช่วงหน้าแล้งที่การจับปลาขนาดใหญ่ในแม่น้ำโขงยังทำไม่ได้จนกระทั่งช่วงกลางฤดูฝนที่การจับปลาในแม่น้ำโขงเป็นกิจกรรมที่หลายครัวเรือนต่างทำมาหาเลี้ยงชีพ ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การรับประทานอาหารร่วมกัน การข้ามแดนแบบไม่ได้มีการบันทึกอย่างเป็นทางการโดยกระบวนการตรวจคนเข้าเมืองของทั้งไทยและสปป.ลาวร่วมกัน การเรียนรู้และการจับปลาร่วมกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนชายขอบที่ประกอบอาชีพในช่วงเวลากลางวัน แต่เมื่อเป็นกลุ่มแรงงานชายขอบที่ประกอบอาชีพในเวลากลางคืนเช่น ผู้ประกอบการร้านอาหารกึ่งสถานบริการ และพนักงานในร้านที่ผู้วิจัยไม่สามารถใช้เวลาในการมีส่วนร่วมรับประทานอาหาร และไม่สามารถร่วมเรียนรู้หรือในการประกอบอาชีพในชีวิตประจำวันเพื่อผูกมิตรกับผู้คนในธุรกิจดังกล่าวได้ก่อนจะขอให้ลงนามในเอกสารยินยอม

ให้ใช้ข้อมูล ผู้วิจัยจึงพยายามผูกมิตรด้วยวิธีอื่น เช่น การซื้อของฝากจากในเมืองไปให้เป็น ครึ่งครวหรือการไปรับประทานอาหารเย็นตามโอกาส (Wisaijorn, 2022: 199-232) ผู้วิจัย ใช้เวลาในชุมชนทั้งสิ้นเป็นเวลา 6 เดือน จากนั้นผู้วิจัยจึงออกจากพื้นที่ดังกล่าว ถึงอย่างนั้น ก็ตามผู้วิจัยยังคงมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้คนในชุมชนและหวนกลับไปยังพื้นที่วิจัยเป็นระยะ ๆ ตลอดระยะเวลาที่ระบุคือ ค.ศ. 2019-2023

ตัวอย่างในทำนองใกล้เคียงกันว่าด้วยการปรับตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยให้ ใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในสถานะเปราะบางไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเปลี่ยนภาษาหรือ สำเนียง แต่อาจจะเริ่มต้นตั้งแต่การเข้าสู่พื้นที่วิจัยในสถานภาพที่ได้รับความเคารพและไว้วางใจ เช่น Tangseefa (2006; 2007) ได้เข้าไปเก็บข้อมูลในศูนย์พักพิงชั่วคราวของผู้พลัดถิ่นที่ หลบภัยสงครามในพม่าในบริเวณชายแดนไทยที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ผู้ให้ข้อมูลเอง หลายคนอยู่ในสถานะของเยาวชนในศูนย์นั้น ทั้งนี้ก็ไม่ปรากฏว่า Tangseefa (2006; 2007) ได้ระบุว่าเขาพยายามเปลี่ยนภาษาในการสื่อสารกับผู้พลัดถิ่นซึ่งพูดภาษากะเหรี่ยง แต่เขาเข้าไปในศูนย์ในฐานะของครูสอนภาษาอังกฤษ ซึ่งสถานภาพของครูของผู้คนใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงอีกในหลายที่มักจะได้รับความเคารพและไว้วางใจอยู่แล้ว จุดนี้ จึงเป็นอีกวิธีการเก็บข้อมูลวิธีการหนึ่งซึ่งสามารถสร้างความไว้วางใจได้เป็นอย่างดี

สำหรับนักวิชาการชาวไทยที่มีภาษาและพื้นเพใกล้เคียงกับผู้คนที่อยู่ในบริเวณ ชายแดนไทย-ลาว เมื่อต้องการสร้างความไว้วางใจและความผูกพันกับพื้นที่ การใช้วิธีแบบ สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เป็นวิธีที่สำคัญในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มคนที่ มีความเปราะบางและอยู่ในพื้นที่ชายขอบซึ่งมีการเคลื่อนย้ายข้ามเขตแดนระหว่างประเทศ ดังที่ปรากฏในงานวิจัยของ ของ Phukongchai (2003) ที่บริเวณอุบลราชธานี-จำปาสักใน ปี ค.ศ. 2000 ที่จุดผ่านแดนช่องเม็ก โพนทองซึ่งเกิดเหตุการณ์การโจมตีด้านศุลกากรในเขต เมื่อโพนทอง แขวงจำปาสัก ของสปป.ลาว จากนั้นผู้ก่อความไม่สงบได้หลบหนีเข้ามาในฝั่ง ไทย แต่งานของ Phukongchai ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้สันักตกรณี และไม่ได้ใช้วิธีการ สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม จึงทำให้มีการพยายามสอดแทรกผู้วิจัยให้เป็นคนในของสังคม ที่ตื้นเขินนั้นขาดหายไป ในแง่การพยายามหาคำตอบของการกระทำที่ผิดกฎหมายของ ทั้งรัฐไทยและลาว คือการข้ามแดนที่จุดผ่านแดนช่องเม็กไปเพื่อยึดสถานที่ราชการของ สปป.ลาวจึงไม่ได้ใช้แนวคิดเรื่องการรู้กันทางสังคม (cultural sensitivity) ที่หากอ้างตาม ทศนะของ Herzfeld (2016) มีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจประเด็นในสังคมที่ไม่ เป็นไปตามกฎหมายของรัฐ ในขณะที่เดียวกันงานของ Sangkhamanee (2006) ที่บริเวณ

เสียงของซึ่งพิจารณาภูมิทัศน์ของสายน้ำ (riverscape) ของผู้ที่ค้าขายบนเรือที่มีการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศโดยใช้เส้นทางแม่น้ำโขง และงานของ Rungmanee (2014) ที่ระบุว่า การผ่านแดนบริเวณชายแดนไทย-ลาวที่มุกดาหารและสะหวันนะเขตซึ่งแรงงานเหล่านั้นไม่ได้มีลงทะเบียนที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่บ่อยครั้งสภาวะผิดถูกกฎหมายก็ไม่ได้มีความสำคัญเท่ากับการยอมรับของคนในท้องถิ่น เช่น การใช้แรงงานชาวลาวที่ข้ามแดนเข้ามาทำงานในฝั่งไทย แม้จะไม่มีใบอนุญาตทำงานก็ตาม ล้วนแล้วแต่ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมทำให้ในหลายมิติสามารถอธิบายพฤติการณ์ที่ข้ามแดนที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายในบริเวณชายแดนได้ ทั้งนี้การลงพื้นที่เพื่อพยายามให้ได้รับการยอมรับจนเกิดความไว้วางใจล้วนปรากฏอยู่ในงานของ Taotawin (2019) บริเวณอำนาจเจริญ-สะหวันนะเขตที่มองว่าชายแดนตามนิยามของรัฐบาลิบนแม่น้ำโขงแทบไม่มีผลต่อการข้ามแดนของคนชายแดนในท้องถิ่น งานของ Krishnachuta และ Srisupun (2019) ที่บริเวณชายแดนมุกดาหาร-สะหวันนะเขตที่กล่าวถึงพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zone) ภายใต้อาณัติของประเทศไทยซึ่งผู้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนหล่อหลอมการตีความว่าจุดใดควรเป็นพื้นที่ซึ่งส่งเสริมเศรษฐกิจผ่านแดนจุดใดไม่ได้ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในงานวิจัยระหว่างปี ค.ศ.2018-2023 ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มคนหลายกลุ่ม วิธีการขออนุญาตสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลจึงมีความแตกต่างกัน หากเป็นบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในสถานที่เปราะบางในสังคมที่เกี่ยวข้องกับชายแดนไทย-ลาว ที่ผู้วิจัยต้องการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะติดต่อไปยังต้นสังกัดของผู้วิจัยเอง คือคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อทำหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ เช่น การขอสัมภาษณ์ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานีหรือตัวแทนจากหอการค้าจังหวัดอุบลราชธานีหลายครั้งในการสัมภาษณ์ภาคเอกชนและนักธุรกิจที่มีกิจการอยู่ในบริเวณชายแดนหรือเกี่ยวข้องกับการขนส่งสินค้าข้ามแดนระหว่างไทยและสปป.ลาว ผู้วิจัยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนักธุรกิจในพื้นที่เพื่อติดต่อขอสัมภาษณ์โดยตรง ซึ่งไม่ปรากฏว่าจำเป็นต้องใช้ภาษาอีสานหรือภาษาลาวในการเก็บข้อมูลกับบุคคลกลุ่มดังกล่าว แต่ในขณะเดียวกันเมื่อผู้วิจัยต้องลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลจากบุคคลผู้เปราะบางที่ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการหวนกลับไปยังพื้นที่วิจัยเดิมเมื่อครั้งที่ผู้วิจัยยังศึกษาอยู่ในระดับดุษฎีบัณฑิต ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการติดต่อผู้เฝ้าประตู (gatekeeper) ในชุมชนชาวลาวอพยพที่ไม่มีสัญชาติในบริเวณชายแดนไทย-ลาว เพื่อสร้างความไว้วางใจ จึงหมายความว่าผู้วิจัยไม่ได้

สุมเดินเข้าไปเพื่อเชิญชวนให้ผู้คนในชุมชนเลือกผู้ให้ข้อมูลตามอำเภอใจและไม่ได้เชิญชวนให้เข้าร่วมวิจัยในทันทีที่พบเจอ แต่จะใช้เวลาทำความรู้จักก่อนสักระยะอย่างน้อยหนึ่งถึงสองเดือนจึงจะเริ่มเชิญชวนเข้าเป็นผู้ให้ข้อมูล แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้ให้ข้อมูล ผ่านความสัมพันธ์ของผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ภาคสนามในอดีตที่ผู้วิจัยกลับไปเยือนเพื่อเก็บข้อมูลอีกครั้ง

ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้คำถามปลายเปิด และวิธีการตั้งคำถามจะถูกจัดออกเป็นสองประเภท คำถามกลุ่มแรกเป็นการสอบถามผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการข้ามแดนในชีวิตประจำวัน ความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ (circumstance) คุณค่า (value) และเป้าหมาย (goal) ของยุคสมัยที่เปลี่ยนไปตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID 19) ที่จังหวัดอุบลราชธานีประกาศปิดพรมแดนกับสปป.ลาว จนถึงใน ปี ค.ศ. 2022 ที่มีการทวนกลับมาเปิดด่านข้ามแดนระหว่างไทย-สปป.ลาว อีกครั้งหนึ่ง การสัมภาษณ์ใช้เวลาครั้งละ 45 นาทีถึงหนึ่งชั่วโมง และได้มีการแจ้งถึงหัวข้อวิจัยตลอดจนวัตถุประสงค์ ของการสัมภาษณ์ต่อผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้า

ในการสัมภาษณ์ประกอบไปด้วยการฟังเชิงรุก (active listening) การฟังอย่างระวังไหว (sensitive listening) และสังเกตปฏิกิริยาตอบรับจากผู้ให้ข้อมูล ในการฟังเชิงรุก (active listening) ปฏิกิริยาของผู้ฟังจะถูกเก็บรายละเอียดด้วยความระมัดระวัง ทั้งเนื้อหา ความหมาย ปฏิกิริยาและบริบทที่ตั้ง ทั้งหมดจะถูกบันทึกไว้ด้วยเครื่องบันทึกเสียงจากนั้นก็ จะนำมาสรุป ตามแนวทางการเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนามที่ De Walt และ De Walt (2011) ได้เสนอแนะไว้ ในระหว่างการสัมภาษณ์ บทสนทนาจะถูกปล่อยให้ลื่นไหลและผู้สัมภาษณ์ ในฐานะนักวิจัยก็จะสบตาผู้ให้ข้อมูลในลักษณะเป็นมิตร อีกทั้งได้ให้ความใส่ใจกับสิ่งที่กำลังพูดถึงเป็นพิเศษ De Walt และ De Walt (2011) กล่าวเพิ่มเติมว่าในการสัมภาษณ์ที่เป็นภาษาอังกฤษ ผู้สัมภาษณ์จะพูดซ้ำประโยคสุดท้ายที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวในลักษณะที่ขึ้นเสียงสูงคล้ายประโยคคำถาม (a question-tag tonality) แต่ในการสัมภาษณ์ในงานวิจัย ส่วนใหญ่ของผู้วิจัยเป็นภาษาไทย อีสานและลาว จึงทำเช่นนั้นไม่ได้ ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการ กล่าวซ้ำประโยคสุดท้ายแทน แต่ก็ไม่ได้ทำตลอดหากแต่พิจารณาตามความเหมาะสม เพราะผู้ให้สัมภาษณ์อาจจะรู้สึกว่าคุณกำลังถูกล้อเลียนอยู่

เมื่อครั้งที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานไว้ก่อนว่าภาษาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญในการสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้ให้ข้อมูล เพื่อที่ผู้วิจัยจะได้รับการยอมรับให้เป็นหนึ่งในคนในหมู่บ้านที่สุด ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะใช้ภาษา

ลาว สำเนียงเสียงจันทน์กับแรงงานชาวลาวข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียน แต่ทำงานในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีที่บทความชิ้นนี้จะถือว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักแม้ว่าจะไม่ได้ลงนามยินยอมให้สัมภาษณ์ตามเกณฑ์จริยธรรมของการทำงานภาคสนามก็ตาม

สนามและการสร้างความไว้วางใจ (Fieldwork and Trust-building)

ในการลงพื้นที่ซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนทางภูมิศาสตร์ (Gupta & Ferguson, 1997: 154) Ellen (1984: 75) ได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่าการพยายามศึกษาภาษาในพื้นที่ของนักวิชาการต่างถิ่นอาจเป็นขั้นตอนแรกในการทำงานก่อนการลงพื้นที่ภาคสนาม ทั้งการอ่านตัวบทในภาษาท้องถิ่นและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างความไว้วางใจ โดยเฉพาะในประเด็นทางมานุษยวิทยาที่บ่อยครั้งศึกษาพฤติกรรมที่ก้ำกึ่งว่าจะผิดหรือถูกกฎหมายดังที่ Herzfeld (2016) ได้อธิบายถึงแนวคิดเรื่องการรู้กันทางวัฒนธรรม (cultural intimacy) ที่มีบทบาทสำคัญในการเก็บข้อมูลในกรีซ โดยยกกรณีที่รัฐมนตรีที่ถือได้ว่าเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถเจรจาทอรองกับกลุ่มโจรสลัดในเรือสินค้าบนที่จะให้กับพยานเมื่อต้องขึ้นศาล และหนึ่งในสมาชิกของโจรก็เป็นญาติของรัฐมนตรี แนวคิดเรื่องการรู้กันทางวัฒนธรรมจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลได้จากประเด็นเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้คนได้เป็นอย่างดี ดังที่ Kitiarsa (2009) ได้ทำงานภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลของแรงงานข้ามชาติชาวอีสานของไทยที่ไปทำงานที่สิงคโปร์ที่ก้ำกึ่งว่าจะทำงานที่ผิดกฎหมาย เช่น การค้าประเวณีหรือการปล่อยเงินกู้นอกระบบ ด้วยวิธีการเช่นนี้ผู้วิจัยจะต้องพยายามปฏิบัติตนให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนศึกษาอยู่ แม้ Kitiarsa (2009) จะไม่ได้ระบุชัดเจนว่าภาษาอีสานมีความสำคัญในการเก็บข้อมูล แต่ในบทความวิชาการของ Kitiarsa (2009) หลายจุดก็บอกเล่าด้วยภาษาอีสาน จึงปฏิเสธไม่ได้เลยว่าเป็นปัจจัยหนึ่งในอีกหลายปัจจัยเพื่อการสร้างความไว้วางใจจนสามารถทำให้เข้าถึงข้อมูลของแรงงานชาวอีสานที่หลายครั้งเสี่ยงต่อการกระทำที่ผิดกฎหมายในสิงคโปร์ ในทำนองเดียวกันในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว หากว่านักวิชาการที่ทำวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาไม่สามารถได้รับการยอมรับว่าเป็นหนึ่งในคนในหรือสื่อสารเข้าใจภาษาของผู้คนในท้องถิ่น การทำความเข้าใจน้ำเสียงของผู้คนในชุมชนเองอาจถือได้ว่าเป็นอุปสรรคอยู่พอสมควร

ตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัย

ตำแหน่งแห่งที่ หมายถึงสถานภาพของผู้วิจัยทั้งอายุ เพศ อาชีพและลักษณะ ทำทาง ประเด็นเรื่องตำแหน่งแห่งที่กับสนามในพื้นที่ชายแดนมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังที่ Rungmanee (2016) ได้อธิบายเอาไว้ในการเก็บข้อมูลพื้นที่ชายแดนไทย-ลาวที่ มุกดาหาร เนื่องจากพื้นที่ชายแดนมีลักษณะเฉพาะ และผู้วิจัยไม่สามารถควบคุม สถานการณ์ได้ตลอดเวลา ดังเช่น Rungmanee (2016) ที่มีตำแหน่งแห่งที่ในฐานะที่เป็น นักวิจัยสตรีชาวไทย เมื่อต้องเดินทางข้ามชายแดนไปเก็บข้อมูลในสปป.ลาว ชาวลาวผู้ให้ ข้อมูลเองก็จะตีความบทบาทของนักวิจัยที่เป็นสตรีชาวไทยโดยยึดโยงกับประสบการณ์ของ คนในพื้นที่คือบทบาทของสตรีชาวลาวที่ควรจะเป็น บางครั้งการที่นักวิจัยสตรีชาวไทยมี ความกล้าที่จะเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐของลาวเมื่อถูกสอบถามอาจถูกตีความว่าเป็น เรื่องเหนือความคาดหมายในบริบทของสตรีชาวลาวคนอื่นที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านในพื้นที่ ชายแดนสปป.ลาว Rungmanee (2014, 2016) ใช้วิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมก็ไม่ได้ กล่าวถึงความพยายามในการปรับเปลี่ยนภาษาของผู้วิจัยให้มีความคล้ายคลึงกับผู้คนใน ชุมชนเพื่อให้ใกล้เคียงกับความเป็นคนใน

การปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยในแต่ละบทบาททำให้การเข้าถึงข้อมูล ทำได้ง่ายขึ้นในสถานการณ์ที่อยู่ท่ามกลางความเป็นชายแดนที่มีสถานะคลุมเครือซึ่งถือว่าเป็น ลักษณะเฉพาะของชายแดน (Sangkhamanee, 2016: 12) ตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัย และสถานภาพที่อยู่ในสภาวะชายขอบของผู้ให้ข้อมูลเองมีผลต่อการสร้างความไว้วางใจ เมื่อผู้ให้ข้อมูลอยู่ในพื้นที่ชายแดนที่ Nail (2016) อธิบายว่าเป็นพื้นที่ที่สามที่ความถูก/ผิด กฎหมายอาจไม่สำคัญเท่ากับความนิยมซึ่งคนส่วนใหญ่ในบริเวณชายแดนปฏิบัติกัน ด้วย เพราะชายแดนเป็นรอยต่อของรัฐอธิปไตยสองแห่งที่มาบรรจบ ข้อปฏิบัติบางประการที่ถูก กฎหมายในอีกรัฐหนึ่งอาจไม่ถูกกฎหมายในอีกรัฐหนึ่ง ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ที่บ่อยครั้งมีการ อนุโลม การแสวงงัดดาข้างเดียวของเจ้าหน้าที่รัฐผู้รักษากฎหมาย การฉกฉวยโอกาสของผู้ ที่ใช้ชีวิตในการข้ามแดนต่อความแตกต่างของกฎหมายของรัฐสองรัฐ และการยอมที่จะไม่ ปฏิบัติตามกฎหมายที่เขียนโดยส่วนกลางของรัฐเนื่องจากเป็นแนวปฏิบัติในท้องถิ่น ตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยที่อาจถูกตีความว่าใกล้ชิดกับส่วนกลางของรัฐอาจถูกตั้งคำถามจาก ผู้ให้ข้อมูลว่าจะถูกส่งมาจากส่วนกลางเพื่อเก็บข้อมูลให้มีการดำเนินการจับกุมหากมีการ ละเมิดกฎหมายเกิดขึ้นหรือไม่ ดังนั้นความพยายามในการปรับเปลี่ยนสำเนียงภาษาเป็น เพียงหนึ่งประเด็นในอีกหลายประเด็นที่ส่งผลต่อการสร้างความไว้วางใจ เช่น เพศ อายุ อาชีพ

ของทั้งผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลเองว่าประกอบอาชีพที่อาจมีความเสี่ยงที่จะผิดกฎหมาย และถูกจับกุม การปรับเปลี่ยนสำเนียงจึงไม่ใช่ปัจจัยเดียวในการสร้างความไว้วางใจเพื่อให้ง่ายต่อการเก็บข้อมูล ซึ่งจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

การสร้างควมไว้วางใจและภาษาในฐานะเครื่องมือสร้างความไว้วางใจ

ในการทำวิจัยทางด้านมานุษยวิทยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บข้อมูลแบบชาติพันธุ์วรรณา ผู้วิจัยต้องคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญสามประการในการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการสังเกตผู้คน และชุมชน การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ ซึ่งการใช้ภาษาจะมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากทั้งวัจนภาษา (verbal language) และอวัจนภาษา (non-verbal language) ดังนั้นการเก็บข้อมูลที่ใช้เพียงการสัมภาษณ์จึงมีข้อจำกัดเป็นอย่างมาก (Rock, 2001: 29)

เมื่อผู้วิจัยได้รับการยอมรับว่าใกล้เคียงกับการเป็นคนในของสังคมที่กำลังศึกษา การยอมรับย่อมส่งผลต่อการเก็บข้อมูล (McKnight & Chervany: 2001) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ซึ่งมีความไม่แน่นอนอย่างพื้นที่ชายแดน ภาษาที่ใช้สื่อสารเพื่อเก็บข้อมูลไม่ควรเป็นอุปสรรค เมื่อผู้ให้ข้อมูลต้องการเล่าเรื่องราวของตนอันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ (Stahl & King, 2020) ดังที่ Davies (1999: 47) ได้ระบุไว้ว่าหากผู้ให้ข้อมูลมีความคุ้นเคยกับภาษาวิชาการได้จะถือว่าลดอุปสรรคในการเก็บข้อมูลไปได้มาก แต่ในทำนองเดียวกันหากผู้ให้ข้อมูลไม่คุ้นเคยกับภาษาวิชาการย่อมมีอุปสรรคในการสร้างสัมพันธและความไว้วางใจ ผู้วิจัยจึงต้องเลือกถ้อยคำในการสื่อสารให้เข้าใจต่อผู้ให้ข้อมูล เมื่อนำกรอบความคิดนี้มาใช้ในการลงพื้นที่ภาคสนามบริเวณชายแดนไทย-ลาว ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสะดวกใจมากที่สุดโดยการปรับเปลี่ยนภาษาที่ผู้วิจัยสามารถให้ข้อมูลได้อย่างไม่มีอุปสรรคใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาษาลาวหรือภาษาอีสาน สำเนียงอุบลราชธานี ดังที่นักมานุษยวิทยาท่านอื่นเคยทำมาในงานวิจัยของตน เช่น Kitiarsa (2009) Baird (2014) ซึ่งพยายามใช้ภาษาอีสานและบางกรณีภาษาลาวในการเก็บข้อมูล เช่นเดียวกันกับที่กล่าวถึงในงานวิจัยของ Rungmanee (2014) ทั้ง Kitiarsa (2009) และ Baird (2014) ก็ไม่ได้กล่าวถึงความพยายามในการปรับเปลี่ยนภาษาของผู้วิจัยให้มีความคล้ายคลึงกับผู้คนในชุมชนเพื่อให้ใกล้เคียงกับความเป็นคนใน เพื่อให้เกิดความไว้วางใจในการทำงานภาคสนาม

นักมานุษยวิทยาพยายามจะทำความเข้าใจสังคมที่ตนศึกษาด้วยการพยายามเป็นคนในเพื่อมองโลกในลักษณะที่ใกล้เคียงกับที่คนท้องถิ่นมองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าการศึกษาเรื่องการใช้ภาษายังคงมีอยู่จำกัดในการทำงานภาคสนาม งานเขียนชิ้นนี้จะได้อธิบายว่าการใช้ภาษาที่ใกล้เคียงกับผู้คนในท้องถิ่นส่งผลต่อการสร้างความไว้วางใจจนนำมาซึ่งการยอมรับว่าผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของคนในมากน้อยแค่ไหน อย่างไร

การสร้างควมไว้วางใจผ่านการใช้ภาษาและสำเนียงในการเก็บข้อมูลบริเวณชายแดนไทย-ลาวของจังหวัดอุบลราชธานี

พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่สาม Nail (2016) เสนอว่าเมื่อมีการลากเส้นเขตแดนเพื่อแยกส่วนพื้นที่รัฐออกจากกันและพื้นที่ใกล้เคียงที่ติดกับเส้นนั้นจะกลายเป็นพื้นที่ใหม่แห่งการผสมผสานขึ้นมา เปรียบเสมือนการใช้กรไทรตัดกระดากที่ไม่เพียงแยกกระดากออกไปเป็นสองส่วน แต่รอยตัดนั้นกำลังกลายเป็นพื้นที่ใหม่ ในแง่นี้ Rungmanee (2014) ได้กล่าวเสริมว่า สภาวะความถูกต้องตามกฎหมาย (legality) ไม่ได้สำคัญเท่ากับความถูกต้อง (licitness) เฉพาะถิ่น โดยยกตัวอย่างการจ้างแรงงานจากฝั่งสปป.ลาว เข้ามาทำงานแรงงานในจังหวัดมุกดาหารของประเทศไทย ที่แม้จะผิดกฎหมายเพราะไม่มีใบอนุญาตให้ทำงานในดินแดนของรัฐและบ่อยครั้งก็ไม่ได้ผ่านกระบวนการตรวจคนเข้าเมืองอย่างถูกต้อง แต่เจ้าหน้าที่ก็ต้องสร้างทำเป็นเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ เพราะหากว่ามีการจับกุมเจ้าของที่นาเพียงหนึ่งรายและละเว้นรายอื่น ย่อมหมายถึงการดำเนินคดีมีลักษณะสองมาตรฐาน หรือหากเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมอย่างเคร่งครัดในกรณีการใช้แรงงานจากสปป.ลาวเข้ามาทำนา เจ้าหน้าที่รัฐไทยอาจไม่ได้รับความร่วมมือในการช่วยสอดส่องดูแลและส่งข่าวให้กับเจ้าหน้าที่รัฐไทย (Rungmanee, 2014) เมื่อชายแดนไทย-ลาวมีลักษณะเฉพาะเช่นนี้ แนวคิดเรื่องตำแหน่งแห่งที่ และความไว้วางใจจึงมีบทบาทสำคัญในการเก็บข้อมูล

การสร้างควมไว้วางใจในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่สามต้องใช้เวลา ผู้วิจัยควรมีกิจกรรมร่วมกันในชีวิตประจำวัน รวมถึงการรับรองจากผู้นำพาและผู้เฝ้าประตูที่จะรับรองความปลอดภัยให้กับผู้ให้ข้อมูลหรือผู้ที่กำลังจะยินยอมเป็นผู้ให้ข้อมูล การเปลี่ยนภาษาและสำเนียงให้สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการสร้างความไว้วางใจและไม่เพียงพอต่อการยอมรับว่าเป็นคนในในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน

เนื่องจากวิธีการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยตระหนักว่าควรมีการลงนามในใบยินยอมขอให้ใช้ข้อมูล ก่อนสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสร้างความไว้วางใจก่อนขอสัมภาษณ์จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญ กล่าวคือผู้วิจัยจะต้องผูกมิตรกับพวกเขาและเธอ โดยใช้เวลากันสักระยะหนึ่งก่อนถึงจะขออนุญาตสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจึงได้พยายามใช้ภาษาที่ใกล้เคียงกับผู้ที่จะขอสัมภาษณ์โดยพยายามเปลี่ยนสำเนียงไม่ว่าจะเป็นภาษาลาวสำเนียงจำปาสักและสำเนียงเวียงจันทน์

ผู้คนในจังหวัดอุบลราชธานีใช้ภาษาอีสานซึ่งถือได้ว่าเป็นภาษาไทย-ลาวในสำเนียงที่คล้ายกับผู้คนที่อยู่ในภาคใต้ของสปป.ลาวในชีวิตประจำวัน แต่คำศัพท์จะได้รับอิทธิพลจากภาษาไทย ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้สันตติกรรมชาวตะวันตกซึ่งผ่านการเก็บข้อมูลแบบชาติพันธุ์วรรณนาในสปป.ลาว ได้แสดงทัศนะว่าความต่างของสำเนียงเวียงจันทน์และสำเนียงจำปาสักที่อยู่ทางภาคใต้ของสปป.ลาวไม่ใช่แค่เฉพาะคำศัพท์บางคำเท่านั้น เช่น คำว่า ‘พริก’ ในภาษาไทย เวียงจันทน์จะเรียกว่า ‘หมากเผ็ด’ แต่จำปาสักจะเรียกว่า ‘บักพิก’ แต่ยังหมายรวมถึงสำเนียงและความซ้ำเร็วของผู้พูดด้วย กล่าวคือในเวียงจันทน์หากผู้พูดอยู่ในอารมณ์โมโหจะพูดเสียงดัง และถ้าเป็นการพูดปกติจะพูดเสียงเบา เมื่อเปรียบเทียบกับสำเนียงจำปาสัก การพูดเสียงดังจะหมายถึงผู้พูดอยู่ในอารมณ์ปกติ แต่เมื่อใดก็ตามที่ผู้พูดเสียงเบาย่อมหมายความว่าผู้พูดมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อคู่สนทนาของตนหรืออารมณ์ไม่ดีในตอนนั้น

ในกระบวนการสร้างความไว้วางใจ บางรายใช้เวลาหนึ่งถึงสองเดือนก่อนเขาและเธอลงนามในใบยินยอมให้ใช้ข้อมูลซึ่งวิธีการทำงานของผู้วิจัยในลักษณะนี้ก็สอดคล้องกับข้อเสนอของ Davies (1999: 46) ที่ระบุว่าความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยวิจัยนั้นมีความสำคัญต่อการลงนามเอกสารยินยอมให้ใช้ข้อมูล นอกจากนี้แล้วยังช่วยให้นักวิจัยเข้าใจความเป็นมาเป็นไปของสังคมนั้น (Emerson, Fretz & Shaw, 2011) และความพยายามที่จะขอให้ผู้คนในชุมชนลงนามแต่ไม่เป็นผลสำเร็จแม้ผู้วิจัยจะพยายามปรับสำเนียงภาษาแล้วก็ตาม

ผู้คนที่เป็นแรงงานข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนเมื่อพบกับผู้วิจัยก็ย่อมคาดหวังว่าผู้วิจัยเป็นชาย สัญชาติไทย และเป็นบุคคลที่ทำงานให้กับรัฐ การอธิบายว่าเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยหรือนักวิจัยอาจซับซ้อนเกินไป พวกเขาและเธอจึงรู้จักผู้วิจัยในฐานะบุคคลที่มีอาชีพ “ครู” คนหนึ่งซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี ในมุมมองของแรงงานชาวลาว ผู้วิจัยน่าจะสื่อสารกับพวกเขาด้วยภาษาอีสานสำเนียงอุบลราชธานี หรืออาจจะพูด

ภาษาราชการของประเทศไทยเมื่อต้องสนทนากับผู้วิจัยในชีวิตประจำวัน ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยสามารถสื่อสารกับพวกเขาและเธอด้วยภาษาลาวที่ใกล้เคียงกับสำเนียงเวียงจันทน์จึงถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เหนือความคาดหมายเป็นอย่างมาก

ผู้วิจัยได้หวนกลับไปยังหมู่บ้านแห่งหนึ่งบริเวณชายแดนไทย-ลาว ของจังหวัดอุบลราชธานี ที่เคยใช้เป็นพื้นที่เก็บข้อมูลเมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาเอก ในหมู่บ้านแห่งนี้มีแรงงานข้ามชาติชาวลาวที่ไม่ได้ลงทะเบียนทำงานในธุรกิจท่องเที่ยวฝั่งไทย โดยคำแนะนำจากญาติพี่น้องที่เป็นชาวลาวที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานีมาเป็นระยะเวลาหลายสิบปี ญาติพี่น้องผู้นี้อยู่ในฐานะผู้นำพาและเป็นเหมือนผู้เฝ้าประตู ด้วยปัจจัยที่ผู้วิจัยได้ใช้เวลาภาคสนามเมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาเอกนานเป็นเวลาหกเดือนในการทำกิจกรรมและทำความเข้าใจกับผู้นำพา ตั้งแต่การรับประทานอาหารเข้าเที่ยง เย็น บางครั้งออกไปหาปลาในแม่น้ำโขงร่วมกัน ภาษาที่ใช้สนทนาในชีวิตประจำวันของผู้วิจัยเป็นภาษาอีสานสำเนียงอุบลราชธานีซึ่งมีความใกล้เคียงกับสำเนียงภาคใต้ของภาษาลาวในสปป.ลาว เมื่อผู้วิจัยต้องการเก็บข้อมูลจากญาติพี่น้องของผู้เฝ้าประตูซึ่งเข้ามาทำงานจากฝั่งไทย ความหวาดระแวงจึงไม่ปรากฏเห็นแม้จะเป็นกลุ่มผู้ประหลาดและอยู่ในสถานะชายขอบ กล่าวคือข้ามเข้ามาโดยที่ไม่ได้มีการทำบัตรผ่านแดนประการหนึ่ง และไม่ได้มีใบอนุญาตให้ทำงานประการที่สอง ดังจะได้ยกตัวอย่างสองกรณี

กรณีแรก คือขันทอง (นามสมมติ) (Khanthong, Interview, 2019) สตรีชาวลาววัย 20 ปีจากแขวงจำปาสักที่ข้ามเข้ามาทำงานในร้านอาหารในฝั่งไทย ผ่านคำแนะนำและการอุปถัมภ์ของผู้นำพาก่อนการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 โดยที่ไม่ได้เป็นแรงงานที่มีการจดบันทึก ขันทองมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับภรรยาของครอบครัวของผู้นำพาและผู้เฝ้าประตู ในครอบครัวดังกล่าวสามีในอดีตเป็นบุคคลสองสัญชาติและเกิดที่เมืองปากเซในแขวงจำปาสัก ก่อนที่ภายหลังจะถูกถอดสัญชาติลาว ปัจจุบันจึงเหลือเพียงสัญชาติไทย ส่วนภรรยาเกิดและเติบโตอยู่ในเมืองโพนทอง แขวงจำปาสักซึ่งตกหล่นจากการสำรวจสำมะโนครัวประชากรของสปป.ลาว และในขณะนี้อยู่ในสถานะไร้สัญชาติ ผู้วิจัยรู้จักกับครอบครัวนี้มานานหลายปี รวมถึงขันทองด้วยตั้งแต่เมื่อครั้งยังศึกษาในระดับปริญญาเอกอยู่ ในตอนแรกทีพุดถึงการขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลวิจัย ขันทองมีท่าทีลังเลที่จะลงนามในใบอนุญาตให้ใช้ข้อมูลและลงเลที่จะบอกเล่าเรื่องราวการเข้ามาทำงานโดยไม่ได้อำนาจใบอนุญาตทำงานในไทย แต่เมื่อผู้นำพาหรือครอบครัวสามีภรรยาดังกล่าวได้รับรองความปลอดภัย ขันทองจึงยินยอมให้สัมภาษณ์พร้อมทั้งลงนามให้ใช้ข้อมูล และเมื่อผู้วิจัยได้

กลับไปเยี่ยมพื้นที่เดิมอีกจึงได้พูดคุยกับชั้นทองอีกครั้งหนึ่งถึงการอยู่ในสถานะแรงงานข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนของเธอ

กรณีที่สองคือ ทองสี (นามสมมติ) (Thongsri, Interview, 2019) สุภาพสตรีชาวลาววัย 17 ปีจากแขวงจำปาสักเช่นเดียวกันที่ข้ามเข้ามาทำงานในวิสาหกิจชุมชนทอผ้าฝ้ายในท้องถิ่นของหมู่บ้านแห่งหนึ่งในบริเวณชายแดนไทย-ลาว ในครอบครัวเครือญาติชาวลาวของชั้นทอง ในกรณีนี้มีความประหลาดเป็นอย่างยิ่งนอกจากที่จะข้ามฝั่งมาทำงานในฝั่งไทยโดยที่ไม่ได้ลงทะเบียนแล้วยังอยู่ในสถานะเยาวชนอีกด้วย ในกรณีของทองสี ผู้วิจัยไม่ได้ขอให้มีการลงนามในใบขออนุญาตใช้ข้อมูล แต่ทองสีก็ไม่ได้มีท่าทีหวาดระแวงเคลือบแคลงสงสัยอย่างใดเนื่องจากผู้นำพาเป็นคนเดียวกันกับชั้นทองซึ่งเคยเป็นผู้ร่วมวิจัยในงานวิจัยตั้งแต่ครั้งที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนาม ในคุณสมบัติของตัวผู้วิจัยเอง และสามี-ภรรยาก็ได้ลงนามในใบสำคัญยินยอมอยู่ก่อนแล้ว ในบทสนทนาในชีวิตประจำวันของผู้วิจัยกับครอบครัวนี้ ส่วนใหญ่ใช้ภาษาอีสานสำเนียงอุบลราชธานี จะมีบางครั้งที่ผู้วิจัยจะลองพูดสำเนียงเวียงจันทน์แล้วถามทั้งทองสีและชั้นทองว่าสำเนียงที่ผู้วิจัยพูดใกล้เคียงกับภาษาราชการของสปป. ลาวหรือไม่ ส่วนใหญ่คำตอบคือใกล้เคียง

ในทางตรงกันข้าม ในกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่ไม่ได้ลงทะเบียนในธุรกิจสถานบันเทิงกึ่งร้านอาหารถือว่าเป็นธุรกิจกลางคืนการสร้างควมไว้วางใจของผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลถือว่าไม่ประสบความสำเร็จ ด้วยธรรมชาติที่สถานประกอบการดังกล่าวเปิดทำการในเวลากลางคืน และในสถานะที่ผู้วิจัยเป็นที่รู้จักในชุมชนว่าประกอบอาชีพเป็นอาจารย์หรือ “ครู” ที่คนในชุมชนไทย-ลาวคาดหวังว่าต้องห่างไกลอบายมุขจึงเป็นครูที่ดี แม้ว่าจะเป็นการกลับมาเยี่ยมเยือนพื้นที่เก่าแต่เมื่อผู้วิจัยต้องการรักษาภาพลักษณ์ ผู้วิจัยจึงหลีกเลี่ยงที่จะใช้เวลาอันเกินไปในสถานบริการลักษณะดังกล่าว เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้วิจัยจึงมีเวลาในการทำควมรู้จักผู้ประกอบการเพื่อสร้างความไว้วางใจน้อยกว่ากลุ่มแรงงานที่ทำงานในเวลากลางวันถึงอย่างนั้นก็ดี ผู้วิจัยเคยพูดคุยกับเกรซ (นามสมมติ) (Grace, Interview, 2019) ในฐานะผู้ประกอบการที่จากคำบอกเล่าและลักษณะท่าทางว่าเป็นบุคคลไร้สัญชาติและเป็นเพศที่สาม แต่ไม่ได้มีการลงนามในใบยินยอม ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาว่าในการประกอบกิจการของเกรซนั้น เขาต้องร้องขอให้ญาติของเขาลงนามในฐานะเจ้าของกิจการแทนเพราะเขาเองก็ไม่มีสถานภาพทางกฎหมาย นอกจากนี้พนักงานในร้านหลายคนไม่ได้มาจากแขวงจำปาสักซึ่งอยู่ติดกับจังหวัดอุบลราชธานี หากแต่หลายคนมาจากนครหลวงเวียงจันทน์ และบางคนมาจากหลวงพระบาง ผู้วิจัยจึงพยายามจะสร้างความไว้วางใจด้วยการใช้สำเนียงเวียงจันทน์ใน

บทสนทนากับแรงงานที่ไม่ได้จัดบันทึกกลุ่มดังกล่าว เมื่อผู้วิจัยขอให้เกรงขานนามในใบยินยอมให้ข้อมูล แต่เขาก็พยายามบ่ายเบี่ยงหลายต่อหลายครั้งจนสามารถสรุปได้ว่าเขาไม่สะดวกใจที่จะให้ข้อมูลในงานวิชาการเพราะหวั่นเกรงว่าข้อมูลทางด้านธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการค้ามนุษย์จะทำให้เขาอยู่ในสถานะลำบาก ไม่ว่าจะเป็นสถานะภาพบุคคลที่เกรงไม่ได้มีสัญชาติ (ถ้าหากเป็นความจริง) แต่หาซื้อคนอื่นมาลงนามว่าเป็นเจ้าของกิจการแทน และการที่แรงงานสตรีชาวลาวหลายคนไม่ได้มีการจัดบันทึก หากจะเปรียบเทียบกับกลุ่มแรงงานสตรีชาวลาวที่เข้ามาทำงานในเวลากลางวันอย่างทองสีและขันทองซึ่งผู้วิจัยใช้เวลามากกว่าในการสร้างความไว้วางใจ กับครอบครัวที่เป็นผู้เฝ้าประตู แต่ถ้าเป็นกลุ่มหลังซึ่งเกี่ยวข้องกับธุรกิจกลางคืน การเก็บข้อมูลที่มีความเสี่ยงกับผู้ที่อยู่ในสถานภาพเปราะบาง ย่อมถูกตีความว่าอาจทำให้พวกเขาและเธอรู้สึกไม่ปลอดภัย ยิ่งผู้วิจัยใช้ภาษาและสำเนียงที่พวกเขาและเธอคาดไม่ถึง (สำเนียงเวียงจันทน์แทนที่จะเป็นอีสานแบบอุบลราชธานี) ยิ่งสร้างความรู้สึกไม่ไว้วางใจมากยิ่งขึ้นไปอีก ผู้วิจัยเคยถามเกรงว่าเหตุใดจึงบ่ายเบี่ยงที่จะให้ข้อมูลและลงนามใบยินยอมและได้รับคำตอบว่าเขายินดีให้ข้อมูลธุรกิจของเขากับผู้วิจัยแม้ว่าจะมีความเสี่ยงที่จะไม่ถูกกฎหมายแต่ต้องไม่มีการลงนามที่เป็นลายลักษณ์อักษรใด ๆ

สรุปผลการศึกษาในฐานะบทสะท้อนด้านระเบียบวิธีวิจัย

ในงานวิจัยหลายชิ้นแม้ผู้วิจัยจะพยายามลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยความพยายามที่จะให้ได้รับความไว้วางใจจากสังคมที่ตนศึกษาด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชน และการใช้ภาษาที่ใกล้เคียงกับสังคมที่ตนศึกษา แม้จะไม่ปรากฏในงานเขียนอย่างตรงไปตรงมาถึงความพยายามเลือกใช้ภาษาที่ใกล้เคียงกับผู้คนในชุมชน แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าผู้เก็บข้อมูลเองก็พยายามเลือกใช้ภาษาที่ใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อจะสร้างความไว้วางใจเพื่อที่จะได้รับการยอมรับว่าใกล้เคียงกับการเป็นคนในในสังคมที่ตนศึกษาให้มากที่สุด เพียงแต่ประเด็นดังกล่าวไม่เคยถูกหยิบยกมาพิจารณาเป็นบทความทางวิชาการเท่าใดนัก

ในบทความชิ้นนี้ผู้วิจัยลงพื้นที่ด้วยสมมติฐานว่าหากผู้วิจัยใช้ภาษาและสำเนียงใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำผิดกฎหมายในทัศนะของส่วนกลางของประเทศไทยมากขึ้นเท่าไร ก็คงยิ่งสร้างความไว้วางใจและทำให้สถานะของผู้วิจัยมีความใกล้เคียงที่จะเป็นคนที่อยู่ในของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งส่งผลต่อความยินยอมที่จะให้ข้อมูลที่มีความกล้าที่จะผิดกฎหมายหรือถูกกฎหมาย อย่างไรก็ตามผลปรากฏว่าใน

กรณีของผู้วิจัยในการลงพื้นที่หลายครั้ง แม้ว่าได้ปรับภาษาและสำเนียงให้ใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลมากที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้ว แต่เมื่อผู้วิจัยไม่ได้ใช้เวลาที่นานมากเพียงพอในการทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชนผ่านการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม กลับกลายเป็นว่าผู้ให้ข้อมูลเองรู้สึกสงสัยเคลือบแคลงในเจตนาของผู้วิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่เป็นแรงงานในธุรกิจกลางคืนที่ผู้วิจัยไม่สามารถใช้เวลาในการสร้างความไว้วางใจที่มากพอ เพราะตำแหน่งแห่งที่ปัจจัยอื่น ๆ ก็ส่งผลต่อการสร้างความไว้วางใจด้วยเช่นกัน เช่น การที่ผู้วิจัยเป็นที่รู้จักในชุมชนในฐานะครู เป็นนักวิชาการจากในตัวเมืองอุบลราชธานี เพศชาย การเก็บข้อมูลและการสร้างความไว้วางใจในสถานที่ที่เสี่ยงต่อความผิดหรือถูกกฎหมายจึงไม่ได้เกิดจากการเลือกเปลี่ยนสำเนียงเพียงประการเดียว หากแต่ยังเป็นความกังวลของผู้คนในชุมชนที่รู้สึกไม่ปลอดภัยอีกด้วย บทสรุปทางด้านวิธีวิทยาคือการสร้างความไว้วางใจนั้นขึ้นอยู่กับการใช้เวลาในการมีกิจกรรมร่วมกันในชีวิตประจำวันร่วมกับชุมชนที่มากพอ ผู้วิจัยจึงจะได้รับความไว้วางใจจากผู้คนในชุมชนในการเก็บข้อมูล

References

- Angrosino, M. (2007). **Doing Ethnographic and Observational Research**. London: Sage Publications Ltd.
- Baird, G. I. (2023). Assistant Professor at University of Wisconsin-Madison. **Interview**. September 20, 2023.
- Baird, G., I. (2010). Making Spaces: The Ethnic Brao People and the International Border between Laos and Cambodia. **Geoforum**, 41, 271-281.
- Baird, G., I. (2013). Millenarian Movements in Southern Laos and North Eastern Siam (Thailand) at the Turn of the Twentieth Century: Reconsidering the Involvement of the Champassak Royal House. **South East Asia Research**. 21(2), 257-279.
- Baird, G., I. (2011). Questioning the Precolonial, Colonial and Postcolonial in the Context of the Brao of Southern Laos and Northeastern Cambodia. **An International E-Journal for Critical Geographies**, 10(1), 48-57.

- Baird, G., I. (2014). The Cult of Phaya Narin Songkhram: Spirit Mediums and Shifting Sociocultural Boundaries in Northeastern Thailand. **Journal of Southeast Asia Studies**, 45(1), 50-73.
- Boonwanno, T. (2019). The Significance of “Serendipity” in Anthropological Fieldwork. [in Thai]. **Journal of Anthropology, Sinridhorn Anthropology Centre**, 2(2), 5-48.
- Davies, C.A. (1999). **Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others**. London & New York: Routledge.
- De Walt, K. & De Walt, B. (2011). **Participant Observation: A Guide for Fieldworkers**. Walnut Creek, Lanham, New York, and Oxford: Altamira Press.
- Department of Foreign Trade, Ministry of Commerce. (2020). The Current Situation of Border Trade between Thailand and Lao PDR. [In Thai]. <https://data.go.th/th/dataset/laos-2561-2563>.
- Ellen, F.F. (1984). **Ethnographic Research: A Guide to General Conduct**. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Emerson, R.M., Fretz, R., I., & Shaw, L.L. (2011). **Writing Ethnographic Fieldnotes**. Chicago, The University of Chicago Press.
- Geertz, C. (1972). Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight. **Daedalus**, 101(1), 1-37.
- Grace. (2019). Owner of a restaurant. **Interview**. March 2, 2019.
- Gupta, A. & Ferguson, J. (1997). “Discipline and Practice: ‘The Field’ as Site, Method and Location in Anthropology.” In Gupta, A. & Ferguson J. editor. **Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of Science**. (p. 1-46). Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Khanthong. (2019). Employee at a Weaving House. **Interview**. February 20, 2019.

- Kitiarsa, P. (2009). Tell Border-crossing Stories: The Transnational Folklore of Thai Migrants in Singapore. [in Thai]. **Journal of Mekong Societies**, 5(1), 1-29.
- Krisnachuta, S. & Srisupun, P. (2019). Discourse and Meaning Construction of Mukdahan Special Economic Zone. [in Thai]. **Journal of Social Sciences, Naresuan University**, 15(2), 38-66.
- Koanantakool, P.C. (2002). "Introduction." [in Thai]. In Koanantakool, P., C. editor. **The Insider: Fieldwork Experience of Thai Anthropologists**. (p. (9)-(21)). Bangkok: Sirindhorn Anthropology Center
- Malinowski, B. (2013). **Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea**. London: Routledge & Kegan Ltd.
- McKnight, H. D., Chervany, N. L. (2001). "Trust and Distrust Definitions: One Bite at a Time". In Falcone, R., Singh, M. & Tan, Y.H. editors. **Trust in Cyber-societies: Integrating the Human and Artificial Perspectives**. (p. 27-54). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Molland, S. (2012). **The Perfect Business? Anti-trafficking and the Sex Trade along the Mekong**. Honolulu: University Press of Hawai'i.
- Nail, T. (2016). **Theory of border**. New York: Oxford University Press.
- Ngaosyvathn, M., & Ngaosyvathn, P. (1994). **Kith and Kin Politics: The Relationship between Laos and Thailand**. Manila: Journal of Contemporary Asia Publishers.
- Paribatra, P. (2013). **Thailand's Relationship with Its Neighbors: A Study of Border Conflict from 1973 to 2011**. PhD Dissertation, Northern Illinois University.

- Passaro, J. (1997). “‘You Can’t Take the Subway to the Field!’: ‘Village’ Epistemologies in the Global Village”. In Gupta, A. & Ferguson, J. editor, **Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of Science**. (p. 147-162). Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Pookongchi, P. (2003). **Impact of the Seizure of Wang Tao Custom Office on Thai-Lao Relations**. [in Thai], (Master Dissertation), Chiang Mai University.
- Rigg, J. (2005). **Living with Transition in Laos: Market Integration in Southeast Asia**. London & New York: Routledge.
- Rock, P. (2001). “Symbolic Interaction.” In Atkinson, et al., editor. **Handbook of Ethnography**. Los Angeles, London, New Delhi & Singapore: Sage Publications.
- Ruggie, J.G. (1998). **Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization**. London & New York: Routledge.
- Rungmanee, S. (2014). **Compromised Margin: Migration and Agrarian Transformation in the Northeastern Thai-Lao Borderlands**. (PhD Dissertation, Sydney University).
- Rungmanee, S. (2016). Positionality as Research Method: Reflection from Field Research along the Thai-Lao Border. [in Thai]. **Journal of Sociology and Anthropology, Thammasat University**, 35(1), 25-46.
- Sangkhamanee, J. (2016). Editor’s Note. [In Thai]. **Journal of Sociology and Anthropology, Thammasat University**, 35(1), 3-22.
- Sangkhamanee, J. (2006). **Mekong Border Riverscape: Space and Identity Construction of the Lao Long-Distance Boat Traders**. [in Thai]. Master Dissertation, Chiang Mai University.
- Stahl, N.A. & King, J.R. (2020). Expanding Approaches for Research: Understanding and Using Trustworthiness in Qualitative Research. **Journal of Developmental Education**, 44(1), 26-28.

- Tangseefa, D. (2006). Taking Flight in Condemned Grounds: Forcibly Displaced Karens and the Thai-Burmese in-between Spaces. **Alternatives**. 31(4), 405-429.
- Tangseefa, D. (2007). "Temporary Shelter Area and the Paradox of Perceptibility: Imperceptible Naked Karens in the Thai-Burmese Border Zones." In Rajaram, P. Rajaram, & Grundy-Warr, C., editor. **Borderscapes: Hidden Geographies and Politics of the Territorial Edge**. (p. 231-251). Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Institute for Languages and Culture of Asia and Africa [ILCAA], Tokyo University of Foreign Studies.
- Taotawin, N. (2019). The Production of Seeds for Export in the Borderlands of Thai-Lao PDR: Land Control and Land-Use Change. [in Thai]. **Journal of Social Sciences, Naresuan University**, 15(2), 155-190.
- Thongsi. (2019). Employee at a Weaving House. **Interview**. February 20, 2019.
- Viravong, M.S., trans. (1964). **History of Laos**. New York: Paragon Book Reprint Corp.
- Walker, A. (1999). **The Legend of the Golden Boat: Regulation, Trade and Traders in the Borderlands of Laos, Thailand, China and Burma**. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Winichakul, T. (1994). **Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation**. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Wisaijorn, T. (2022). International Relations of the Peoples: The Unheard History of Thailand-Lao Relations. **Political Science and Public Administration Journal, Chiang Mai University**, 13(1), 199-232.
- Wisaijorn, T. (2020). Post-orientalism on the Thai-Lao Border from 1954 to 2019. **Journal of Social Sciences, Chulalongkorn University**, 50(2), 171-203.